

VÁCLAV DAVÍDEK

SEVEROZÁPADNÍ SLOVANÉ PODLE „KRONIKY SLOVANŮ“ OD HELMOLDA BOŽOVSKÉHO

Němečtí zeměpisci a historikové věnují zvýšenou pozornost pobaltským a polabským Slovanům středověkým, ne-li i starším. Tak například znovu vydávají a studují významnou „Kroniku Slovanů“ od Helmolda Božovského (nar. kolem r. 1125, zemř. po r. 1177). Kronikářské dílo je známo také u nás již delší čas, ale přesto se ještě nezužítkovalo v bohatém obsahu zeměpisném, národopisném a výslovně onomastickém. „Quae nostra aetate gesta sunt, quae aut longaevis viris referentibus percepimus, aut occulta cognitione didicimus“ sepi-soval presbyter bosoviensis Helmoldus do „Chronica Slavorum“ s osobitým širokým pohledem vzdělance pravděpodobně od konce šedesátých let XII. století, před r. 1172. Bylo to sto let po Adamovi Brémském a půl století po Kosmovi Pražském. Jeho vyprávění o XII. století je nejzávažnější, zkušená autopsie autora o západním Pobaltí přesvědčuje věrohodněji než jeho časově nerovnovážená retrospekce do dřívějších věků.

Helmold byl bystrý pozorovatel vlastivědný, nezatížený ideologicky jednostrannou zatvrzelostí. Psal z neskrývaného citění protipohanského a neslovan-ského; stál převážně při císařích, pletl si vlády papežů a dovedl nemilosrdně kriticky šlehnout i samotné Sasy a jejich hrabivé předáky zvláště tam, kde upírali práva na kněžské desátky; politická situace v končinách, v nichž Helmold působil, vyžadovala taktní ohled na Dány. Reálné podmínky životní zdůraznil přesto, že sledoval především šíření římského křesťanství. Cítil se povoláným nejen zaznamenávat, ale i posuzovat ze svého hlediska tu církevního, jinde však etnického věci a lidi; ale vzápětí bezděčně zvrátil celou tendenci letopisů poctivou citací živých jmen místních, slovanského původu, a vůbec věrohodnými popisy skutečného života.

Sto [1—100] kronikářských názvů hydrografických, politických a nejvíce topografických svým slovanstvím dosvědčuje také rozšíření Slovanů plynule až k Dánsku a za levé břehy Labe a Sály. Zajímají nás nejvíce právě nomina geographica a ukázky z Helmoldova letopisu; pokud svědčí výslovně o posunech Holanďanů, Frízů a nejvíce Sasů k východu, částečně k severu, ocitoval jsem je expressis verbis. Ve srovnání s Anonymní geografii z konce tisíciletí „Kronika Slovanů“ konstatuje ústup Slovanů z linie od nejzápadnějšího Starogardska-Hlíny (Lüneburgu) na novou linii Mecklenburg-Magdeburg na Labi; přitom i ze Zvěřínska Sasové vytvořili nástupišťe k další germanizaci. Koncem středověku tu žila přinejmenším ještě třetina obyvatelstva slovanského.

Veliký význam Helmoldovy „Kroniky Slovanů“ pro historickou geografii a pro historický národopis ukazuje mapa: Shrnuje osídlovací proudy a hlavně jména slovanského původu věrně podle zápisu v latinském pramenu; to samo vyznačuje dynamický vývoj více, než si uvědomoval náš vzácný analista.

1. Helmoldův rozhled zeměpisný vůbec

Helmold si nemohl stanovit úkoly výslovně zeměpisné nebo národopisné, ale přece oběma příbuzným vědám věnoval hodně pozornosti ve své první, větší knize, psané před r. 1169 k „chvále těch, kteří v rozličných dobách oslavili slovanské kraje svými skutky, svým jazykem a mnozí i vylitím své krve, jejichž sláva nesmí být přikryta mlčením, protože po zkažení kostela v Aldenburku [holštýnském Stargardu, pozn.] přivedli slovanské město Lubek s pomocí boží na takový vrchol lesku, že již mezi všemi nejvýznamnějšími slovanskými městy vyvýšilo hlavu“ — rozuměj v duchu novém, německém (úvod, str. 11).

Hned v první vstupní kapitole správně předeslal zeměpisný nástin „o rozličných plemenech slovanských“, rozsídlených od Baltu k východu a k jihu, což se nápadně shoduje s koncepcí tzv. Anonymní geografie [3, str. 135]. I v dalších kapitolách si Helmold všimal jednotlivé hojných řek, řidčeji také hor a výjimečně i pomístních poloh jmenovitě; feudálně vyjmenovával nikoli státy, nýbrž obecně jednotlivé národy a kmeny hlavně slovanské, jejich ústředí, i drobné celky a jejich střediska hradní, sídelní, a pouhé vesnice; což je opět nepřímá a rozvitá shoda s počty hradů v některých partiích tzv. Anonymní geografie. A jsme středověkému kronikáři vděčni za přímé i bezděčné zmínky a celé odstavce ze zeměpisu fyzického, hospodářského, nejvíce sídelního a politického. Jen pro posouzení Helmoldovy kritičnosti nás zajímají jeho četné, ale nepřesné výklady o císařích a kráľích, o jejich válkách a politice, a vlastní hagiografické tendence o biskupech, zvláště Vicelinovi a Geroldovi, — pro našeho čtenáře již přece „přikryté mlčením“.

Nejbližší moře sluje podle Helmolda [1] *Baltské* (Balticum) prý proto, poněvadž se táhne na způsob pásu; nazývá je jinde Barbarským nebo Skytským [kap. 1*]), což může znamenat i Slovanské moře. Šafařík vysvětlil název lépe ze staropruského *báltas*, tj. *bílý*; čili je to opačný název moře Černého [2] *Ruského* (Rucenum) [kap. 1]. K bílému zbarvení Baltu navazuje záznam o vodstvu u Rujany, kde „jedno prý je barvy zcela zelené, druhé bělavé, třetí v divokém vlnění zuří ustavičnými bouřemi“ [kap. 2]. Moře na západě nazývá [3] *Británské* (Britannicum, kap. 1), nikoli Germánské. Z *Baltického* či *Slovanského* moře vybíhající *Slovanský záliv* se zalévá v chobot zvaný *Slia* (Slya, tj. záliv, kap. 12), základ to jména Šlesviku (kap. 9 aj.). Z jezer zná [4] *Mořici* (Morize, kap. 18) a [5] *Plonu* (Plune, kap. 26), kde sídliště „ze všech stran je obklíčeno přehlubokým jezerem a příchozím skýtá přístup velmi dlouhý most“ [kap. 25]. Posledně uvedené dva názory pocházejí nesporně právě ze slovanských jazyků (z apelativ *moře* a *pláň*). Naproti tomu podle obecně šířených názorů nesou prý předсловanské názvy největší západoslovanské řeky *Odra* (Odera, Odora, kap. 2 aj.) i *Labe* (Albis, Albia, kap. 2 aj.); jejich prameniště Helmold dobře znal. Kromě velkých řek evropských zaznamenal i menší toky ve své domovině s názvy slovanskými jako [6] *Doša* (Doxa, kap. 2), [7] *Varná* (Warnau, kap. 88), [8] *Travná* (Trava, Trabena, kap. 14 aj., příp. Dravá), [9] *Pěnná* (Penis, Panis, kap. 2 aj.), [10] *Svěntina* čili *Světlá* (v názvu Zuentineveld, kap. 57 aj., ještě nyní Schwentine), [11] *Krempina* čili *Krupina* (Crempine, kap. 84, nyní Kramper Au), [12] *Vochnice* čili *Bahenice* (Wochniza, Wakenissa,

*) Odkazy na čísla kapitol jsou podle překladu Karla Vrátného, citovaného v seznamu literatury pod čís. 6.

kap. 57 aj.), [13] Svalenský potok (Sualen, kap. 57, nyní Schwale) a jiné toky. Kdyby byl znal šíře slovanský svět, všiml by si shody pojmenování několika řek Pěnných, i Travná má jmenovce v Rakousku, Bahenice v Bavorsku aj. Méně jistý je slovanský původ názvů pohraniční oblasti [14] Agrimesov (kap. 63) a ostrova [15] Vemere (kap. 2, nyní Fehmarn; Slované tam sídlící byli zvaní Femarienses). Slovanského původu je prý jméno dalšího slovanského ostrova [16] Rujana (Rugia, kap. 2 aj., nyní Rügen; z apelativa *rug*), a určitě názvy širých bažin vnitrozemských, např. [17] Bělozemě (Balsemerland, kap. 89; též název kmene), podobně [18] Mořicko (Marscinerland, kap. 89). Také jiné krajiny se nazývaly a nazývají po slovanských kmenech, např. [19] Brežnicko (terra Brizanorum, kap. 89, nyní Prignitz), slovanská jsou i pozdější pojmenování kusů země, polí, např. [20] Smilov (campum Smilowe, kap. 34). Významově slovanskými jsou též jména často vzpomínaných zemí jako [21] Srbsko (Sorabia), [22] Polsko (Polonia), [23] Čechy (Boemia), [24] Morava (Moravia) a onde i [25] Holsatsko (Holsatia, kap. 100); podle některých výkladů však poslední jméno vzniklo překladem názvu území slovanských Drevjanů nebo Travňanů („Nominantur etiam a quodam fluvio, qui Trawna dicitur, unde Trawnanye sunt appellati“ napsáno ve XIV. století). Ale zemi bodrckou nazývá Helmold pouze „terra Obotritorum“ (kap. 100). Zaznamenal také cizí názvy z fyzického a politického zeměpisu, nejvíce místní.

U vod se Slované živili hlavně rybolovem, ve vnitrozemí lovem zvěře a rolnictvím. Helmold si několikrát všiml zemědělské půdy zmeliorované proti zátopám hrázemi tak, že to budilo obdiv (kap. 12), opakoval zeměměřický název Agrimesov [14]; mohlo tu jít o různověké pozůstatky kultivace půdy již v pravěku nebo teprve v římské době; ano Helmold zaznamenal také zavádění nových geodetických praktik (např. kap. 92). O středověké zemědělské kolonizaci psal u příležitosti darování 300 lánů biskupovi (kap. 84 a jinde; pro srovnání: v Čechách velké město druhu Plzně mělo 100 lánů). O těžbě stříbra se dovídáme nepřímou zprávu o dobývání Dasenbergu: Použili k tomu horníky z Rammesbergu (kap. 107). Určitě víme o solivarech v Hlíně (Lüneburgu) a Bardeviku, konkurovala jim nová solivarna v Thodeslo (kap. 76, nyní Oldesloe). Z obchodních přístavů se jmenuje Ústí nad Travnou. Travenemunda (kap. 57 aj., nyní Travemünde), Stadium (kap. 15, nyní Stade) a Lenčín, lat. Leontinum (kap. 20, nyní Lenzen), ze vzdálenějších středisek švédská Birka (Byrca, kap. 8); námořní přístavy byly posouvány proti tokům řek, do vnitrozemí. Slovanští Prusové podle Helmoda „zlato a stříbro cení pramálo, ... takové věci mají za bláto“ (kap. 1). Rujanci ještě ve XII. stol. ne užívali „ražených peněz, aniž jest v obyčeji při nákupech mince, nýbrž cokoli bys chtěl na trhu získat, koupíš za plátno. Zlato a stříbro ... buď obracejí na ozdobu svých žen, nebo je ukládají do pokladnice svého boha“ (kap. 38), tedy do státní pokladny. Např. saský Jindřich vymáhal na Rujancích samé zlato a stříbro po způsobu dobyvatele Říma (kap. 38). Helmold zapsal ještě jednu významnou charakteristiku o zaměstnání i bydlení Slovanů právě pobaltských: „Zanechavše úplně užitek zemědělství, vždycky obraceli pohotové ruce k lodním nájezdům, skládajíce jedinou naději a všechno své bohatství do lodí. Ve stavbě domů nejsou snaživí, nýbrž více splétávají z proutí chýše, pečující jen o to, čeho potřebují proti vichřicím a deštům. Kdykoli zazní válečný poplach, tu všechno vymlácené obilí, též zlato, stříbro

a všechny vzácné věci ukrývají do jam, ženy a děti pak ubezpečí v hradech nebo aspoň v lesích. Potom nezbyvá nic v plen nepřítelům, leč jediné chýše; ztrátu jich považují za velmi lehkou“ (kap. 109).

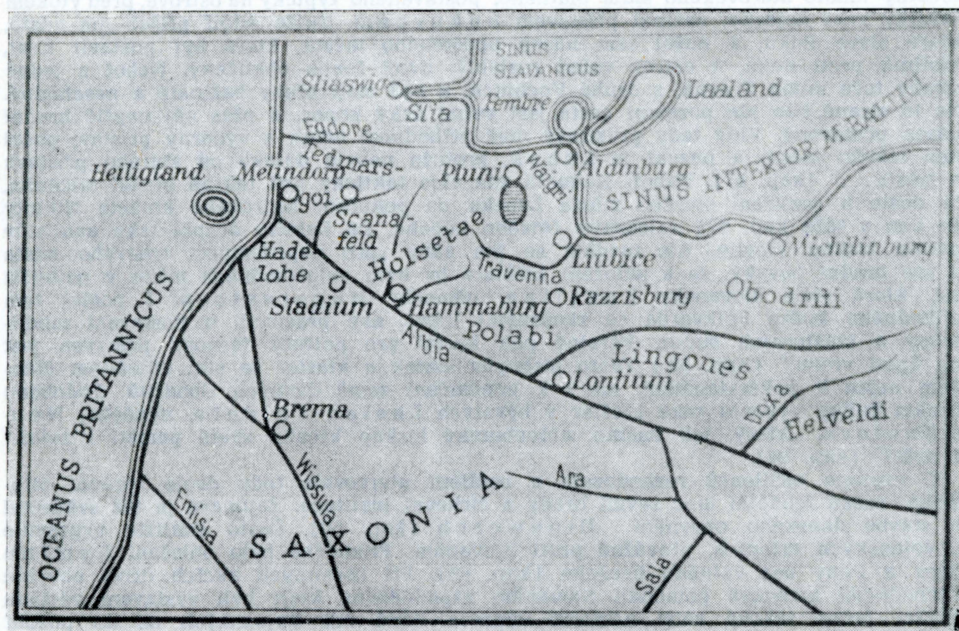
To je věru svědectví významné pro archeologa, historika a zeměpisce sídel. Helmold vskutku věnoval častou pozornost ústředním i méně významným hradům. Už v druhé kapitole se rozepsal o aktuálním vyvrácení tehdy nejproslulejšího „znamenitého města Vineta“ recte Volině. Jinde (kap. 53) vypravoval o tom, jak byl založen z Vicelina návodu hrad Segesberg, který „bude celé zemi jařmem; neboť vyjdouce odtud, nejprve se zmocní Plon, pak Aldenburgu a Lubeku, potom, přejdouce Travnu, Ratiбору, a podmaní si všecku zemi Polabanů. Ale ani země bodrcká neujde rukou jejich“. Úspěšný odpor zvedli jinde proti podobnému opatření saští páni, když totiž Jindřich „k potlačení celého Saska postavil na kopci Harzském přepevný hrad, který sluje Hartesborg. Pročež rozhněvavše se knížata saská a v jedno se spojivše, hrad, který byl postaven pro jejich ujařmení, rozbořili až do základů.“ [Kap. 27.]

Nejpodrobněji a několikrát se Helmold rozepsal o výstavbě Lubeku a okolí. Vlastní počátky tohoto starověkého sídla blatného, postaveného typicky na ostrově, před vtokem Svatky znal nejasně; začínal přístavem Bukovcem. Kníže Adolf přišel „na místo, které slove Buku, a našel tam násep opuštěného města, které byl postavil Krut, násilník proti Bohu, a ostrov velmi rozlehlý, dvojí řekou obklopený. Neboť s jedné strany teče mimo Travna, s druhé Vochnice, a obě mají břehy bažinaté a neschůdné. Na té straně, kde jde pozemní cesta, jest velmi úzký kopec, a přes něj napříč hradní násep postavený. Vida tedy prozirávy muž příhodnost místa a výborný přístav, počal tam stavět město a nazval je Lubek, protože nebylo daleko od starého přístavu a města...“ (kap. 57). Neboli Helmold zde více takticky než taktně přešel mlčením, že došlo k rozšíření starého města Lubeku po pokošení bodrckého knížete Nikloty (o tom v téže kap. 57) založením Nového Lubeku. Do Lubeku dospěl také analistův patron biskup Vicelin. Ale uvidělo se jím záhy „pro nepřijemnost trhového místa a pro hradní povyky, že k založení kláštera by bylo nejpříhodnější místo v nejbližší vsi, která sluje slovsky Kuzalina, německy Hagerestorp. I poslal tam ctihodného kněze Folkvarda se zkušnými lidmi, aby pracovali o postavení modlitebny a klášterních budov. Veřejný pak kostel pro potřeby farnosti postaven jest na úpatí vrchu.“ [Kap. 58.] Tento biskupův statek a klášter se stal důležitým článkem nejen k pokřesťanství, ale i k poněmčení země dávných Obodritů. Podobnou funkci buňky vykonal také klášter v bývalých Lesích-Valdeře, nyníjším Neumünsteru, „který, jak známo, aldenburský biskup Vicelin svatě paměti i založil i držel“ (kap. 94).

O postupu osídlení rozhodovala a osídlení utvrzovala tedy dvoje správní střediska: saská feudální moc svými hrady a církevní instituce. Zajímavé je též svědectví o stavbě dánského opevnění Dinewerch (kap. 50). Často analista vypravuje o vojenských taženích, převážně proti Slovanům. Příznačné bylo obležení Dymínu Sasy a Dány bez valného úspěchu (kap. 65). Při obranných akcích dříve obvykle východnější kmenové pomáhali Slovanům západnějším, kteří byli vystaveni většímu útisku. Jedna taková větší námořní výprava Ránů čili Rujanských až do povodí Travné měla osvobodit nejzápadnější Slovany v agerské (pobaltských Bulharů); ale pro lest nastraženou před Lubekem neuspěla. „I učinili velikou mohyly, do níž uvrhli těla mrtvých, a na památku vítězství byl pomník nazván až podnes Raniberger“ (kap. 36; též Rügenberg). Zvláště rozsáhlé bylo povstání Slovanů r. 1066 (kap. 24); slovanští osvoboditelé plenili až Šlesvik a Hamburk. Později čteme o vysvobození aspoň Velehradu-Meklenburku (kap. 98). Jindy byla svedena bitva o vysvobození Bodrcka (kap. 93). Dovídáme se též o taženích západních Slovanů proti východním Slovanům (kap. 71) a proti Rujanským (kap. 38) i o bratrovražedné válce Ratarů spolu s Dolenci proti Črěspěňanům a Chýžanům; první po porážce povolali na pomoc Sasy (kap. 21). Helmold vyjmenovává různá bojiště až po Durynsko, někde jen vojenské ležení (Heninge, Cuningisho čili jistý Dvorec Králové).

Veřejná správa za feudalismu byla vrtkavá (kap. 32 a 33 o císaři Jindřichovi). Královské pohřebiště bývalo v místě Luttura (kap. 54, nyní Königslutter), jeden z královských dvorců v Hilgellisheimu (kap. 32). Sněmy byly svolávány do Berenuorda (kap. 87) čili Vrba (Werbene, kap. 18), do Meziboru (Marcipolis, kap. 75), do Erteneburku (kap. 134). Helmold neví nic o tom, jaké bylo politické uspořádání slovanské oblasti, nazývané Slavia; pouze opakuje po Adamovi Brémském, že Slavia prý je rozdělena na 18 krajů (kap. 14). Ví o polském Boleslavovi, o bo-

drckém Mečislavovi a o veletském Nakonovi (kap. 15). Zvlášt cenná je poznámka, že markomané jsou všichni hraničáři: „Obyčejně nazývají markomany obyvatelstvo sebrané odkudkoli, které obývá marku. Ve slovanské zemi je velice mnoho marek, z nich neposlední je naše země vagerská, mající muže udatné a vyvíčené v bojích jak s Dány, tak se Slovyany“ (kap. 67). Pevněji se vyvíjela správa církevní. Hamburk býval původně sídlem arcibiskupství pro všechny severní národy, Slovyany a Dány (kap. 4, 9); dočasně byla připojena brémská arcidiecéze (kap. 5). Slovanskému biskupství ve Starém Hradě-Stargardě čili Oldenburku byla přidána celé slovanské oblasti od Šlesviku až po Dymín (kap. 12). Ota Veliký založil arcibiskupství ve Velehradu-Magdeburku na Labi; arcidiecéze končila až u Pěnné Východní. Dětila se v pět biskupství (Mezibor, Žič, Míšeň, Branibor a Havelberg; kap. 133) Šesté biskupství starohradské bylo vráceno do Hamburku (kap. 11) a časem bylo přeloženo do Lubeku (kap. 90). Vyskytl se zajímavý plán organizace 12 biskupství pro Slovyany (kap. 22). Připomíná se také jižnější biskupství v Bamberku, založil je Jindřich (kap. 16), a pozdější biskupství na východě v Uznojemu (kap. 100). S tím šlo i zakládání klášterů a škol.

1. Severozápadní Slované v představách Adama Brémského (Krabbo).

Všechny Slovyany vůbec Helmold do své slovanské oblasti nepočítával. Helmoldovo Slovanstvo se shodovalo přibližně s dřívějším Veleckem či Lutickem a vedli je tentokráte Bodrci; zahrnovalo i drobné kmény jiné. Zřejmě nejdříve byla vyvrácena nejzápadnější Plona, v nedávném čase (asi r. 1127) Ratar a čili Retra, a v Helmoldově době se držela do r. 1168 Rujana s Arkonou (kap. 2; též 7, str. 123*). Roku 1160 padl poslední samostatný vévoda Bodrců Niklot (kap. 88), jeho syn Přibyslav se Jindřichovi Lvovi neubráníl — roku 1167 se sice ujal otcovského dědictví, ale jako pouhý vazal (kap. 110); a z tohoto úřadu bylo vyjmuta nejbohatší Zvěřínsko, z něhož Sasové pak nastoupili cílevědomou germanizaci.

Celkem Helmoldův zeměpisný rozhled slábl se vzdálenostmi: Nejpodrobněji znal Starohradsko, tj. Oldenbursko, v hlavních rysech i místopis Brunšvicka; zapsal důležitá města ve Francii, v Itálii, na východě Evropy Kyjev (píše Chue; kap. 1). Ve střední Evropě jmenoval i Český les (kap. 80), tj. nynější

Krušné hory, „Česká země má krále a bojovné muže... Je rozdělena ve dvě biskupství, pražské a olomoucké“; zvěděl také, že český biskup Vojtěch zahynul u Prusů (kap. 1 a 15). Nutno se pozastavit nad Helmoldovým úzkým obzorem zeměpisně-politickým: Ačkoliv věděl o křížových výpravách přes Lisabon i přes Řecko (kap. 60, 61), jeho vědomosti nepronikly k ideovým kořenům tažení křesťanských Evropanů pro osvobození Božího hrobu, a křížové výpravy mu splývají v jedno s nelibostnými válkami Němců a Slovanů v Polabí a Pobaltí mezi sebou a proti sobě.

Právě v Helmoldově době křesťanský král dánský Valdemar s pomocí soušedních křesťanských Slovanů vyvrátil poslední významné království pobaltských Slovanů na Rujaně. Proto politická jednota severozápadních Slovanů za Helmolda prakticky již neexistovala, neboť i Voliň padla r. 1177. Nejspíše tento sklonek staletých urputných zápasů (vzpomeňme Vidukinda) inspiroval božovského kněze k napsání „Kroniky Slovanů“ příznačné v tom duchu jeho doby, který z ní vane ještě po osmi staletích v přítomnosti: Epilog, ba requiem svobody Slovanů nejsevernějších a nejzápadnějších.

2. Helmoldovo svědectví národopisné zvláště o Slovanech

Vyhraněné národní cítění ovšem nemůžeme předpokládat ve středověku, ale jisté etnické zájmy kronikář Helmold představoval nebo dokonce i prosazoval, nejvíce vůči Slovanům.

Již o Sasech se zmínil Helmold u příležitosti jejich christianizace teprve počátkem IX. století, kdy byli od Karla Velikého „poraženi tak, že z těch, kteří bydlí na obou březích labských, bylo deset tisíc lidí s ženami a dětmi převedeno do Franka“ (kap. 3). Když pak novokřesťanští Sasové pronikli obdobně ve jménu kříže ostrým mečem mezi Dány, vysunujíce tam proto své kolonizační posádky, tu dánský král ve Šlesviku „celou saskou osadu, která tam byla, úplně vyhladil“ (kap. 9). A byli přesídlováni také slovanští kmenové, např. Suslové, Lenčici a mnozí další.

O Slovanech i pohanských napsal náš křesťanský kronikář tato slova uznání obecné lidskosti: „Není národa v prokazování pohostinství čestnějšího nad Slovany... Cokoli získávají orbou, rybařením nebo honbou, všechno obracejí na uštěďrování“ (kap. 83). „Prokazovat pohostinství a pečovat o rodiče jsou nejpřednější ctnosti Slovanů“ (kap. 108). O jejich celkovém rozšíření věděl toto: „Východní pobřeží obývají národové slovanští, z nichž první od východu jsou Rusové, potom Poláci, mající na severu Prusy, na jihu Čechy a ty, kteří se nazývají Moravané nebo Korutanci a Srbové. Přidáme-li ke slovanskému území Uhry, jak někteří chtějí, protože ani mravy ani řeči se od Slovanů neliší, rozrůstá se rozloha slovanské národnosti tak široce, že ji téměř nelze odhadnout“ (kap. 1). Pozoruhodná je zmínka o Moravanech neboli Korutancích: Rozumějí se Moravané balkánští („druzí“ v tzv. Anonymní geografii).

Kartágem severu, Kartágem slovanským je možno nazvat Vinetu (Wineta), jinak Jumnetu či Voliň, chybně Julin. Při ústí Odry „stávalo znamenité město Vineta, skýtající proslulé dostaveníčko barbarům a Řekům, kteří bydlí v okolních krajinách... Bylo to zajisté největší město ze všech, jež obsahuje Evropa, obývané od Slovanů, smíšených s jinými národy, Řeky a barbary... Toto přebohaté město prý od základů vyvrátil jistý dánský král, který tam přitřhl s převelikým loďstvem. Dosud zůstávají zbytky onoho starodávného

města“ (kap. 2). Pod jménem Řeků rozumějme Rusy řeckého ritu; promíšenost národnosti naznačuje, že šlo vskutku o hlavní město pobaltských Slovanů. Západnějším střediskem Slovanů býval také ostrov Rujana. Obývali jej Ránové, „kteří slují též Rujanci, slovanské plémě velice udatné, kteří jediná mají krále a bez jejichž vědomí nic není dovoleno podnikat ve veřejných věcech; tak velice se jich ostatní bojí“ (kap. 2). Naproti na pevnině bývali rozloženi kdysi mocní Veleti-Lutici. „... jejich nejznámější město Ratarara, sídlo modlářství. Je tam postaven veliký chrám dřáblům, jejichž kníže je Radegast. Jeho socha je vyzdobena zlatem, jeho lože nachem. Město samo má deset bran ze všech stran uzavřených hlubokým jezerem; dřevěný most skýtá přechod, který je dovolen jen obětujícím nebo žádajícím odpověď“ (kap. 2). Slované sídlící až v okolí jezera Plony „chtějí mít v chrámech vymyšlené tvary sochy, jako je plunská modla, která se jmenuje Podaga; jiní bozi přebývají v lesích nebo v hájích, jako je oldenburský bůh Prove (tj. Perun, pozn.), a nemají žádných určitých obrazů. Mnohé bohy vyřezávají se dvěma nebo třemi nebo ještě více hlavami“ (kap. 84). Skutečně bývaly všechny hrady, tu většinou blatné a jinde i náhorní, útočišti před nepřáteli.

Ze jmen slovanských kmenů, menších i větších etnických pospolitostí, můžeme se pokusit vyčíst jejich obecnou povahu, způsoby sídlení nebo práce. Původ názvů [26] Slavia, Slovanstvo, Slované (Slavi) se vykládá různě; za nejpříjemnější považují, že pochází z apel. slovo; byli zvaní též Vendové, Venetové (Venedi), Vinulové (Vinuli), Skytové, Sarmaté apod. [27] Veleti (Velatabi) býval kmenový svaz nejpravděpodobněji veliký, v širém Velehradsku-Meklenbursku ostatně byli zvaní také Velci; zkomoleně se jim říkávalo i Vulci, Vilci (Wilzi), vedle toho také [28] Lutici (Lutitii), tj. lítí. Také nejzápadnější [29] Vagrové (Wagrii, podnes Wagrien) bývali kdysi „valgari“ čili nejspíše opět velcí, jmenovci Bulharů. Jiná společná pojmenování bývala [30] Pomořané (Pomerani) v pomoří Baltu a ovšem [31] Polabané (Polabi), z nichž byli nověji vyčleněni Nordalbingové; jakož i staří [32] Obodrici (Obodriti), tj. brodcí. [33] Mořičané nesli jméno malého moře — jezera (Morize). Vhodně nazývali kmeny podle řek: [34] Varnové (Warnawi), přesmyčkou též Vranové, od slova var čili voda; [35] Črespěňané (Circipani) sídlili za řekou Pěnnou a [36] Břežané (Brizani) na březích Labe (podnes Prignitz). Podle povahy půdy jmenovali [37] Hliňany (Ligones; někteří badatelé tento výklad nepřijímají), podle polohy sídlišť [38] Dolence (Tollensi), podle vzdělávání země [39] Polany (Poloni), a [40] Rataři (Rhedarii) prý byli ratajové, oráči; výslovně podle stavby chýši jsou pojmenovávání [41] Chýšané, též Chýžané zvaní (Kissini). Méně jasná jsou jména [42] Volyňané (Willini), snad podle své velikosti, početnosti (jako [27]), [43] Ránové (Rani) čili [44] Rujanci (Rugiani, viz [16]) a [45] Srbové (Serbi, Sorabi); dále jsou to jak starší [46] Sembové (Sembi), tak novější [47] Suselci (Susi), viz [67], [48] Lubošané (Lebusii) i [49] Stodorané (Stoderani) a prý méně slovanští [50] Havolané (Heruli vel Heveldi, kap. 2). — Je hodné pozoru, že náš zpravodaj nikde nepíše o Lužičanech, Slezanech, neznal ani jiná dávno prokazatelná jména území, např. DREWENLAND (srovnej [25]); a tím méně jihoslovanské kmeny. Podobně neúplné vědomosti jsme shledali u autorů Anonymní geografie (3, str. 133).

Zeměpisně a politicky odděluje Helmold národy slovanské, „kteří bydlí

mezi Odrou a Labem a dlouhým záhybem se prostírají na jih, jako Herulové nebo Havolané, kteří žijí při řece Havole a Doše, Lubošané a Volyňané, Stodorané a mnozí jiní“ (kap. 2), nemluvě o ještě vzdálenějších Srbech, Češích, Polácích, Rusech a národech skytských (kap. 8). Do přechodné etnické skupiny vřadil Maďary-Uhry, jak již zmíněno, do jisté míry i Bardy kolem Bardovíku a Hlíny (kap. 16 a 25). Neurčité národnosti byli tehdy i sousední Nordalbingové, rozuměli se jimi Sturmarové, Holsatové a Thetmarové se střediskem Hamburkem, kteří „ani krojem, ani jazykem se od sebe mnoho neliší“ (kap. 47); pravděpodobně v nich ještě převládaly slovanské základy. Hodně se píše o Sasech jako o hlavních nepřátelích všech západních Slovanů. „Podle toho lze poznat nenasytnou lakotu Sasů, kteří mezi ostatními národy, jež sousedí s barbary, sice vynikají zbraněmi a vojenským uměním, ale jsou vždy náthynnějšími k rozmnožování poplatků více než k získávání duší Bohu“ (kap. 21). Helmold neměl rád ani Holsaty, „lid svobodný a tvrdošíjný, lid surový“ (kap. 67). Politické ohledy spolupůsobily k tomu, že vlídněji se zmiňuje o Dánech, případně Švédech a Norech. Z dalších germánských kmenů zaznamenal porůznu Góty, Franky, Duryňky, Vestfálce, Frízy, Holanďany, Flámy, přecházející již mezi Romány, které zná povšechně. U příležitosti nájezdů Normanů do Francie Helmold poznamenal, že „král Karel, donucený strachem, dal jim zemi k přebývání, která — byvši zabrána od Nortmannů — dostala název Nortmannie“ (kap. 7). Povšiml si též nájezdů Maďarů (kap. 8) a Vikingů (kap. 5).

Smíšený obraz národopisný se odrazil v pestrosti zeměpisných jmen, zvláště ve jménech vod a míst. Např. Šlesvik byl podánštěn v Heidebo (kap. 9 aj.); původní sídliště zvané pravděpodobně Lesy bylo přejmenováno slovansko-sasky Faldera, dánsky Wippentorp, tj. úrodná vesnice, pozdější to Novum monasterium, Neumünster (viz dále [98] a vpředu [10]), Zuentineveld na dánskou Burnhoved, nynější Bornhöved (kap. 92 aj.). Náзорné jsou různé „hrady“, jeden z nich byl zván latinsko-řecky Magnopolis, německy Mecklenburg; oldenburský Stargard přezvali Dánové po jeho vypálení na Brandenhuse (kap. 109, úvod). Připomeňme, že v Meklenbursku se vyskytuje nepřiměřeně velký počet místních jmen začínajících nyní Q-, zřejmě to jsou původně slovanská jména s počátečním K-. Národnostnímu pomezí nasvědčuje také latina, která sem vnikala jako prostředkující jazyk: Koncovka *-vīk*, *-wieck* pochází z lat. *vicus*, znamenala zde tržní místo slovanské; cituji Sleswich, Bardewich, Brunswig; koncovka *-widel* pochází též z lat. *vadum* (už Adam Brémský vysvětlil „vadum, quod dicitur Agrimesvidil“, — dále Saltwidele, kap. 62, aj.); spíše se zde vyskytuje jméno Brod než Furt. Přibližně od XII. století přibývalo německých místních jmen. Helmold jich uvedl v „Kronice Slovanů“ neméně než slovanských; kupř. Gothesvelde, nynější Hutzfeld (kap. 84), „in Hartico clivo castrum firmissimum, quod dicitur Harthesberg“ (kap. 27), Stadium-Stade atd. (viz mapu se záznamy podle originálu). — „I rozmnožily se desátky ve slovanské zemi, jelikož se němečtí lidé ze svých zemí hrnuli obývat zemi prostrannou, úrodnou obilím, příhodnou bujnými pastvinami, oplývající rybami a masem a všemi dobrými věcmi“ (kap. 88).

O potlačení slovanského charakteru Šlesvicka, Oldenburska a Holštýnska se píše jinde: „Když byly věci urovnány, počal Adolf znovu stavět hrad Sigerberk a obehnal jej zdí. Protože země byla pustá, vypravil posly do všech krajín, do Flanderska až do Holandska, do Utrechtu, Vestfálska a Frizie, aby všichni lidé,

kteří trpěli nedostatkem pozemků, přišli se svými rodinami, a že dostanou výbornou zemi, prostrannou zemi, úrodnou plodinami, oplývající rybami a masem a krásou vhodných pastvin. A řekl Holsatům a Sturmarům: „Zda vy jste nepodmanili slovan-skou zemi a nekoupili jste si ji smrtí tolika vašich bratří a otců? Proč tedy přicházíte poslední, abyste jí vládli? Buďte prvními a přestěhujte se do žádoucí země, přebývejte v ní a požívejte rozkošné věci její, neboť vám náleží její nejlepší věci, kteří jste jí vytrhli z rukou nepřátel.“ Na takové provolání povstalo nesčíslné množství lidu z rozličných národů a zvavše s sebou rodiny a majetky přišli do vagerské země k hraběti Adolfovi, aby se ujali země, kterou jim slíbil. Jako první *Holsaté* dostali sídla v nejbezpečnějších místech na západní straně Sigeberku, kolem řeky Travné, také zventifeldské polnosti a cokoli se prostírá od svalenského potoku až k Agrimesovu a k plonskému jezeru. Okres *dargunský* zabrali *Vestfálové*, *utínský* *Holandští*, *suselský* *Frýzové*. Okres *plonský* zůstával ještě opuštěn. *Aldenburk* a *Lutilinburk* a ostatní kraje při moři dal k obývání *Slovanům* a učinění jsou mu poplatnými“ (kap. 57).

Vypuzení Slované pochopitelně znepokojovali zvláště pohraniční Holsaty. Za jednoho takového náporu „za těch dní povstalo z *holsatského* lidu více než šest set rodin a přeplavivše se přes řeku odešli předaleko cestou hledající si příznivých sídel, kde by ušli prudkosti pronásledování. I přišli do Harckých hor a zůstali tam oni i synové a vnuci jejich až po dnešní den“ (kap. 26). Také od *Susle* byli *Slované* vytaženi *Frisy*; jak již bylo ocitováno (z kap. 57), proto později slovanští mstitelé „přišli do okresu suselského, aby zpusťžili osadu *Frisů*, která tam byla“ (kap. 94). Obranu Slovanů již christianizovaných proti nenasytným *Sasům* vystihl bodrecký kníže Přibyslav o shromáždění lidu na tržišti v *Lubecku* ve stříznosti k biskupovi: „...Lid, který zde vidíš, jest lid tvůj, a je spravedlivo, abychom ti vyjevili naši bídu; na tobě pak bude mít s námi soustrast. Neboť vaše knížata si počínají vůči nám s takovou tvrdostí, že pro daně a přetěžké služebnosti jest nám lepší smrt než život. Hleď, tohoto roku my, obyvatelé tohoto nepatrného koutku, jsme zaplatili vašemu vévodovi tisíc hřiven, hraběti pak tolik set, a ještě jsme se s nimi nevy-pořádali, nýbrž každoročně jsme vysávání a utlačování až k úplnému zničení. Kterak se tedy budeme zabývat tímto novým náboženstvím, abychom stavěli kostely a dali se pokřtiti, když nám každodenně přichází na mysl útek? A jen kdybychom měli místo, kam bychom mohli utéci! Neboť překročíme-li Travnou, ejhle, podobná pohroma jako zde, a když přijdeme k *Pěnné*, zase na nás číhá. Co tedy zbývá, než abychom opustice zemi pustili se na moře a bydli-li na vodních hlubinách? Nebo čím jsme vinni, kdybychom — budouce vypuzeni z vlasti — znepokojovali moře a brali, co je třeba k živobytí, od *Dánů* nebo od kupců, kteří se plaví po moři? Zda to nebude vina knížat, kteří nás vyhánějí? ...“ (kap. 84). Proto tedy u Travné „jestliže zůstaly nějaké poslední zbytky Slovanů, pro nedostatek obilí a zpusťžování polí byly postiženy takovým hladem, že byly nuceny prchat hromadně k *Pomořanům* nebo *Dánům*, kteří nemajíce s nimi žádného smilování prodávali je *Polákům*, *Srbům* a *Čechům*“ (kap. 101). Prostě i *Vagersko* bylo záhy potom zbaveno slovan-ského rázu (kap. 84).

Slované byli nuceni ustupovat také ve vnitrozemí, na středním Labi, tísnění od markraběte Adalberta Medvěda. „Neboť všechnu zemi *Břežanů*, *Stodoranů* a mnohých plemen bydlicích podle Havoly a Labe uvedl pod jeho a jejich odbojně muže zkontrol uzdou. Když konečně Slované poněnáhu mizeli, poslal do *Utrechtu* a do měst při *Rýnu*, mimoto také k těm, kteří bydlí při oceánu a trpěli mořskými záplavami, totiž k *Holandanům*, *Selandským* a *Flandrům*, a přivedl z nich mnohý lid a usadil je ve slovan-ských městech a vesnicích. Příchodem přistěhovalců bylo zveleboeno biskupství *braniiborské* a *havelberské*, jelikož přibývalo kostelů a přibývalo desátků. Toho času počali obývat také jižní břeh *labský* přistěhovalci z *Holandska*, od města *Saltvedele* všechnu bažinatou a ornou zemi, která sluje *Balsemerland* a *Merscinerland*, města a vsi četné až k *Českému lesu* zabrali pro sebe *Holandané*. Tyto země prý kdysi obývali *Sasové*, za časů *Otonů* totiž, jak lze spatřovat na starodávných hrázích, které byly postaveny na *labských* březích v bažinaté zemi *balsamské*, když však potom Slované nabyli vrchu, byli *Sasové* pobiti a země až po naše časy zůstala v držení Slovanů. Avšak nyní, protože Bůh našemu vévodovi a ostatním knížatům udělil zdar a vítězství, Slované jsou všude potěni a zahnáni, a přišli, byvše přivedeni od končín oceánu, zástupové silného a nesčíslného lidu a zabrali slovan-ské kraje a vystavěli města a kostely a rozmohli se bohatstvím nad všechno pomýšlení“ (kap. 89). Ustupující Slované zdržovali mocnou vlnu uchvatitelů. Při dobývání hradu *Jílové* oslovil Přibyslav Slované, kteří byli v něm: „...Známo

je vám všem, jaké pohromy a útlisky postihly náš národ pro násilnickou moc vévodou, kterou proti nám namířil a vzal nám dědictví našich otců a usadil ve všech hranicích jako své přistěhovalce *Flámy a Holanďany, Sasy a Vestfálce* a rozličné národy... Navratte se tedy k srdci, ó mužové pozůstalí ze slovanského rodu, a nabuďte zase odvahu a vydejte mi tohoto města a muže, kteří je zabrali nespravedlivě, abych mohl na nich vykonat pomstu, jako jsem učinil nad těmi, kteří obsadili Mikilinburk. I počal jim připomínat, co slíbili. Ale oni to popřeli, jsouce přestrašeni. Ustoupili tedy Slované od hradu dále, protože nastávala noc..." (kap. 98).

Oslavou útisku, dokonaného na nejzápadnějších Slovanech, zní epilog „Kroniky Slovanů“: „A změnil se onen ledový mráz severu v lahodné vánky jihu... Nebot všecken kraj Slovanů, počínajíc od Egdory, která je hranicí dánského království, a prostírá se mezi mořem Baltským a Labem do předaleka až ke Zvěřínu, kdysi pro úklady plný hrůzy a téměř pustý, nyní z božího darování celý jest učiněn jako jedinou osadou *Sasů*; a stavějí se tam města a vsi a množí se kostely a počet Kristových služebníků. Též Přibyslav zanechav zatvrzelosti dlouhého odboje, věda, že mu není dobré zpěčovat se proti ostnu, usedl pokojný a spokojen provázkem¹⁾ dílu sobě povoláného a vystavějí města Mikilinburg, Ilove a Rostock a usadil v nich *slovanský lid*“ (kap. 110). To znamená: Nejzápadnější Slované byli nemilosrdně pomluveni od těch, kteří sami vysídlovali i vybíjeli své oběti nejprve na území od Egdory k Velehradům, i z *Vagerska*, a potom plynule dále od Mikilinburku, Ilove a Rostocku až k Českému valu a k polským rovinám, *především ze Zvěřínska*. Takovým směrem se totiž bral skutečný vývoj později. Kronikář, jinde dosti objektivní, v epilogu a na některých jiných místech svých letopisů umrtvil v sobě vysoké křesťanské vzdělání a podlehl — snad bezděčně — středovému kolonialismu. Jeho podstatou nebylo vybíjení Slovanů, zvláště obecného lidu slovanského (zalidnění bývalo mnohem řídkší), ale usídlování kolonistů z různých německých kmenů hlavně do slovanských měst [pozdější hanza; Lubek je právě typický] a do slovanských osad zemědělských: Hanzovní města a feudálové si podmanili slovanské výrobce, sedláky a organizace více, než slušelo na křesťany.

3. Středověká toponymie o posunech kmenů zvláště slovanských

Helmoldův autentický záběr je časově poměrně krátký. Ale přesto věrohodně dokumentuje stav i vývoj osídlení na germánsko-slovanském pomezí, za vzrůstajícího tlaku, přesídlenců od nehostinného Atlantského oceánu do bezpečnějšího i úrodnějšího vnitrozemí na východě. Naznačovala to již změna jmen z fyzického zeměpisu i z kmenového národopisu; a zvláště bohatě jména lidských sídel, prvotně slovanských, rozvíjených potom kmeny německými, nejvíce Sasy, a proto poněmčovaných. Pro lepší výklad vzniku a vývoje toponym se nespokojujeme hledisky jedné disciplíny (např. filologie), nýbrž snažíme se je studovat co nejkomplexněji, jak jména a místa vskutku vznikala, totiž zeměpisně, národopisně, historicky, hospodářsky a zvláště zemědělsky.

Tak nejprve se nabízí skupina místních jmen, která byla odvozena reálně ze zeměpisu fyzického (z popisu vod, reliéfu krajiny), z popisu povrchu krajiny počínajíc lesy, i podle výskytu zvířeny.

[51] Mořice. Orig. kap. 18 Morize, statek biskupův, zanikl u nynějšího jezera Müritzsee. Apel. *malé moře* čili jezero (14, str. 108). Viz stejnojmenné jezero [4], území [18] a kmen [33]. — [52] Pláň, Plona. Orig. kap. 56 aj. Plona, Plunen, dávné ústředí kmene, nyní Plön. Apel. *pláň, pláně* (14, str. 117). Viz [5]. — [53] Roztoky. Orig. kap. 110 Rozstock, přední hrad, nyní Rostock. Apel. *roztok, roztékat* (14, str. 131—132; 9, III. str. 602). — [54] Pěnná. Orig. kap. 88 Paina, tvrz, nyní Peine na dřívější Pěnné, zvané nyní Fuhe; naskytují se též u jiných toků *Pěnných* místní jména Pinneberg, Penne apod. (14, str. 115; 9, III. str. 340). Viz [9], [35]. — [55] Ústí nad Travnou. Orig. kap. 67 Travenemunda, přímořské sídliště, nyní Travemünde u ústí Travné. Apel. *tráva, travná* (14, str. 154; 9, IV. str. 351—2). Viz [8]. — [56] Jilové. Orig. kap. 88 aj. Lowe, přední hrad nyní Ilow. Apel. *jíl* (14, str. 68; 9, I. str. 149—150). — [57] Hlina. Orig. kap. 76 Luneburg, přední hrad, nyní

těž Lüneburg. Apel. *hlína* (9, I. str. 633, V. str. 171). Viz [37]. — [58] Ratibor. Orig. kap. 2 aj. Racisburg, Racesburg, přední hrad, nyní Ratzeburg. Apel. *rat* (tj. *boj*) + *bor*, os. jm. Ratibor (14, str. 124; 9, III. str. 544). — [59] Branibor. Orig. kap. 11 aj. Brandenburg, přední hrad a biskupství, nyní též Brandenburg. Apel. *prý bránit* + *bor*, os. jm. Branibor. Helmold však nepsal Branibor, jméno bylo poněmčeno podle Schwarze (11, str. 182) ve XII. stol.; jiní upírají slovanský původ vůbec. — [60] Mezi bor. Orig. kap. 29 aj. Marciolis, přední hrad (sněm) a biskupství, nyní Merseburg. Apel. *mezi* + *bor*. — [61] Lesy. Orig. kap. 47 aj. Faldera, velká osada, nyní Neumünster. Apel. *les* (Trautmann 13, I. str. 6 považoval jméno za nejasné), neboť jméno Wald-Waldere bylo poslovanštěno. Dánské jméno „Wippenthorp“ (kap. 94) znamenalo patrně „úrodná ves“. Viz [98]. — [62] Bukov. Orig. kap. 57 Bucu, opuštěná osada, pak přední hrad, nyní Lübeck. Původně, pokud víme, při ústí Bahenice-Vochnice do Travné stával blatný hrad, později byl založen jižněji Nový Lubeck (kap. 57). Dotud tedy kněz Vicelin „bydlel pod bukem, dokud nepostavili domky, v nichž by mohli zůstat“ (kap. 71). Apel. *buk* (14, str. 34; 9, I. str. 233). Viz [63]. — [63] Lubeck. Orig. kap. 57 aj. Lubeca, Lubeke, přední hrad a biskupství, nyní Lübeck. Stál na ostrově při ústí Svatky-Svartavy do Travné a již za Helmolda slul Starým (Old-Lubeke, kap. 34). Nový Lubeck vznikl též na ostrově a při ústí, ale Bahenice z pravé strany do Travné. Třetí Lubeck byl založen Lvem v Helmoldově době při ústí Bahenice-Vochnice a byl zván Lvovem, Lewenstad; ale zanikl (kap. 86). Apel. *lub* (14, str. 97; 9, II. str. 684–686). Popřípadě doplň [55] a zvláště viz také [87]. S tím souvisí též m. jm. Libice. — [64] Dubín. Orig. kap. 88 aj. Dubin, Dobin, přední hrad, kníže Niklot „cepit aedificare castrum Dubin ut esset populo refugium in tempore necessitatis“ (kap. 62), zanikl, u nynějšího jezera Döpe. Apel. *dub* (14, str. 49 a 53; 9, IV. str. 464). — [65] Vrbno. Orig. kap. 18 Werbene, kap. 87 Berenuordae, přední hrad (sněm), nyní Werben, jinde Warbende i Barförde. Apel. *vrba* (14, str. 163; 9, IV. str. 627). — [66] Zvěřín. Orig. 88 aj. Zuerin, přední hrad, nyní Schwerin. Apel. *zvěř* (14, str. 149), ale pochybuje se o tom. — [67] Susle. Orig. kap. 57 aj. Susle, tvrz okrsku, nyní Süsel. Apel. *žůžel*, *žižala* (14, str. 147), ne-li *sysel*; viz [47].

Některá místní jména byla odvozena z pojmenování kmenů, z činnosti lidí počínajíc stavbou obydlí, a ze jmen jednotlivců. Protože jde o jména ze staršího středověku, nevyskytují se tu charakteristická pozdněfeudální patronymika s množnou konc. *-ice*.

[68] Lutilin. Orig. kap. 57 aj. Lutilenburg, Lucelenburg, velká osada, později Lütkenburg, nyní Lütjenburg. Apel. *lútý*, *lütý*, *Lutici*. Trautmann kupodivu neuvádí. Viz [28]. Naproti tomu Trautmann vřazuje mezi slovanská jména jinde Skatin, orig. kap. 88 Scathen, nyní *prý* Schattin, bez vysvětlení (14, str. 139). — [69] Voliň. Orig. kap. 2 Wilini jako pojmenování kmene, jeho ústředí, odjinud známe Wollin, nyní též Wollin. Apel. *velký*, pochybně od os. jm. Vol, leda ve smyslu Vel (13, I. str. 95; pouze srovnej Profous-Svoboda 9, IV. str. 607; starší výklady shrnul Niederle 7, str. 122). Viz [27] i [87] a [88]. — [70] Raniberg (též Rügenberg). Orig. kap. 36 Raniberg, mohyla z pobytých Ránů. Apel. *Ráni* (*Rügen*) + *Berg*. Viz [43] a [44]. — [71] Lenčín. Orig. kap. 20 aj. Leontium, Lenzin, velká osada, nyní Lenzen. Apel. *lúka*, *louka* (13, II. str. 22; 14, str. 92). — [72] Nížinná. Orig. kap. 18 Nezenna, dvůr, nyní *prý* Warder, ne-li snad Nütschau. Apel. *nížinná* (poloha), *nížina* (14, str. 109 neurčitě). — [73] Vrchní. Orig. kap. 100 Viruchne, jen místo, později Wercheim, nyní Verchen. Apel. *vrchní*, *vrch* (14, str. 163 Verchowe; 9, IV. str. 632). — [74] Jamala. Orig. kap. 84 Gamala, statek biskupův, buď zanikl nebo nyníjší Gömnitz? V druhém případě by šlo o Jemnici. Apel. proto buď *jáma*, nebo *homole*, ale nikoli *chmel* (tento výklad má 14, str. 54). — [75] Kučín. Orig. kap. 18 aj. Cuzin, Cuscin, statek biskupův, nyní Quetzin. Apel. *prý kúcik*, *koutek* (14, str. 86 a 88; 9, II. str. 435–436 Kuciny), ale pravděpodobněji *kuče* ve smyslu *chýše*. Viz dále [76] a [96]. — [76] Kučelína. Orig. kap. 66 aj. Cuzelina, Cuzalina, velká osada, nyní Högersdorf. Apel. *kuče* (tj. *chýše*); méně pravděpodobný by byl odkaz na *kuzov* (tj. košík březové kůry — 9, V. str. 216), a sotva *kožlané* (14, str. 87; 9, II. str. 354). Německá „Hagerestorp“ (kap. 58 a 84) znamenalo patrně „dřevěná ves“. Viz vpředu [75]). — [77] Obytce. Orig. kap. 84 Wobitze, ves, nyní Wübs. Apel. *obytce* (tj. malé obydlí — 9, III. str. 250; nikoli „obec“, jak se ptá Trautmann 14, str. 167). — [78] Stolpe. Orig. kap. 100 Stolpe, velká osada, nyní též Stolpe. Apel. *stolp* (lužický), tj. *sloup* (česky), jak vložil Profous (9, IV. str. 107 a 175) lépe než Trautmann (14, str. 144). — [79] Brle. Orig. kap. 88 Wurle, přední hrad, nyní

Werle. Apel. pravděpodobně *brle*, *brlení* (jako Berlín; nikoli „orel“, jak 14, str. 163; srovnej 9, I. str. 196 a V. str. 137 Brlenka). — [80] D y m í n. Orig. kap. 65 aj. Dimin, přední hrad, nyní Demmin. Apel. *dým* (14, str. 47; 9, I. str. 521—522 Dymokury). — [81] Š k u d l e p í n (?). Orig. kap. 67 Scullebi, ves, později Schalebnja (5, str. 156 poznámka d), zanikla. Apel. snad *škudlit* (9, IV. str. 286 Škudly), nebo *šálit*, *šalebná?* — [82] U t í n. Orig. kap. 84 Uthina, statek biskupův, nyní Eutin. Apel. *utínat*, srovnej os. jm. Útech (13, I. str. 95; 14, str. 158; 9, IV. str. 458—459, a V. str. 290), nikoli Oto (tak 9, IV. str. 456—460 nesprávně vykládá Utín u Přibyslavě). — [83] V í t í n. Orig. kap. 62 Within, tvrz, nyní Wettin. Apel. *vítězit*, srovnej os. jm. Vít (9, IV. str. 560—561). — [84] R a d k o v. Orig. kap. 84 Rathecou, velká osada, nyní Ratekau. Apel. *rad* nebo *rat* (čili *boj*), z toho např. os. jm. Radek (srovnej 14, str. 126). Viz též [99]. — [85] M a l a c h o v. Orig. kap. 88 aj. Malachau, Melicou, přední hrad, nyní Malchov. Apel. *malý*, srov. os. jm. Malech (14, str. 100; 9, V. str. 235).

Mimořádnou pozornost zasluhují místní jména nejrozšířenější a typická na studovaném území; zvláště když se opakují široko daleko u ostatních Slovanů, s nimiž tím prokazují etnickou souvislost.

[86] S t a r g a r d. Orig. kap. 12 vysvětluje nejvhodněji: „Est autem Aldenburg ea, quae Slavica lingua Starigard, hoc est Antiqua civitas dicitur, sita in terra Wagirorum in occiduis partibus Baltici maris, et est terminus Slaviae“, nyníjší Oldenburg. Vedle toho se pochopitelně vyskytovaly a proto podnes vyskytují hojně také Stargardy, leckdy skryté pod názvy nejen Stargrod, ale i Damgarten apod., pleonasticky Burg Stargard aj. Apel. *starý + hrad* (13, II. str. 67 a 107; 14 str. 143; výklad s „Garten“ je zde naprosto nevěrohodný). Dánské „Brandenhuse“ pro Oldenburk (kap. 109, úvod) značilo „Spálený Hrad“ a prozrazuje dřevěnou stavbu nejen vsí, ale i hradů. — [87] V e l e h r a d. Orig. kap. 23 podává přímé svědectví vysvětlující „in Magnopoli, id est Meckelenburg“, kap. 88 znovu „Porro Magnopolis ipsa est Mikelenburg“; bylo sem přeneseno biskupství, nyní Mecklenburg. Jméno se několikrát opakovalo a opakuje, hned jižně od Meklenburku podnes jiný Willigrad, dále u Neumünstru ves Willingrade aj. Apel. *velký + hrad* (14, str. 165, nepřesně). Nynější Mecklenburg mívá ještě další jméno též obecné povahy, Lubov, Lubovo, „castrum quoddam in palude circa villam, quae Lubowo nominatur, prope Wyssimirium“, „castrum Slavi olim Lubow nomine villae, Theutonici vero Mykelborg nominabunt“ (obojí 14, str. 98), zřejmě podle výstavby. Apel. *lub*. Viz vpředu [63] Libice. Východněji se pravděpodobně říkávalo velehradům Volgast; viz [88]. Němci je nazývali nejen „Mecklenburg“ (pochybnosti o tom byly vzneseny zbytečně, viz naposledy Trautmann 14, str. 165 „Willi grad — Mecklenburg“), ale pravděpodobně též latinskořecky doslova Magadapolis, poněmčeně Magadaburg, nyní Magdeburg, jako hrady prostě velké nebo případně velikého vladařemágy (3, str. 136). Teprve později byla vymyšlena etymologie z „Děvína“. — [88] V o l g a s t. Orig. kap. 38 „ad urbem, quae dicitur Wolligast, apud urbaniores vocatur Iulia Augusta, propter urbis conditorem Iulium Caesarem“, přední hrad, nyní Wolgast. Také toto jméno se opakuje zvláště ve východních oblastech slovanských; Trautmann seznamenal vedle Wolgastu (13, I. str. 46) také Vehlgast (13, I. str. 46), Weleghast (14, str. 165), Waleguste (14, str. 158) apod. Apel. *velký + gast*, znamenající velké osídlené místo, podle některých badatelů především vodní místo (1, str. 167), tedy nejčastěji blatný hrad; jen druhořadě os. jm. Vol ve smyslu Vel. Etymologie od jména Julia Caesara je ovšem zcela chybná; navzdůčuje leda velikosti hradního sídla. Viz též [69] a [87]. — [89] R a t a r a. Orig. kap. 23 Rethra, ústředí kmene, zaniklo. Apel. *rataj*, *Rataři* (tak vykládá Trautmann 13, I. str. 46 pod heslem Radegast; 14, str. 100 pod heslem Lutici; 9, III. str. 544 pod heslem Rataje apod.). Za pravděpodobnější však považují výklad z os. jm. Radegast proto, poněvadž v Rataře stával jemu k počtě pohanský chrám; viz dále [99]. Ještě obtížnější je zjistit zeměpisnou polohu tohoto zaniklého ústředí polabských Slovanů: Nejpravděpodobněji stávalo východně od Nové Strělice, nyníjší Neustrelitz. — [90] Ž í č. Orig. kap. 11 Cicen, přední hrad a biskupství, nyní Zeitz. Apel. asi *žit*, *život*, srovnej os. jm. Žítek (9, IV. str. 849 Žiteč); vzpomeňme Žiži, jež zaznamenal kronikář Kosmas Pražský k r. 1004 jako vyvýšené místo obětisté uprostřed pražského hradu. Název upomíná na pohanské údobí i na sounáležitost kultury všech západních Slovanů, tu polabských Srbů a Čechů.

Nakonec uvádíme místní jména bezpochyby sice slovanská, ale významově přesto i nám méně jasná i zcela neznámá.

[91] M i l e t o v. Orig. kap. 47 Milethorp, velká osada, nyní Meldorf. Apel. snad

milý, srov. os. jm. Mileta [9, III. str. 77 Miltin, Miletice apod.]. — [92] Dargun. Orig. kap. 63 Dargune, tvrz okrsku, nyní též Dargun. Apel. snad *drahý*, srov. os. jm. Drahoň, Drahoň [14, str. 46; 9, I. str. 453—455, V. str. 162 Drahoň aj.]. — [93] Doricevo (?). Orig. kap. 18 Derithsewe, statek biskupův, nyní prý Dassow [o posledním 9, I. str. 366 Dašice z os. jm. Daš, Dach]. Výklad nejasný. — [94] Uznojem. Orig. kap. 100 Uznam, přední hrad a biskupství, nyní Usedom. Výklad nejasný. Souvisí s jménem moravského Znojma? — [95] Arkona. Orig. kap. 108 Archona, přední hrad, nyní Arkona. Výklad nejasný.

Za nejprůkaznější vyjímám ona místní jména zvláště, která znějí jakoby ryze německy, navíc jsou náboženského obsahu, avšak ve skutečnosti dokumentují naopak slavinitu míst a jejich obyvatel; ano svědčí o existenci předkřesťanských slovanských bohů, kteří byli odstraněni z míst, jež se rozkládají až uprostřed nynějšího Německa.

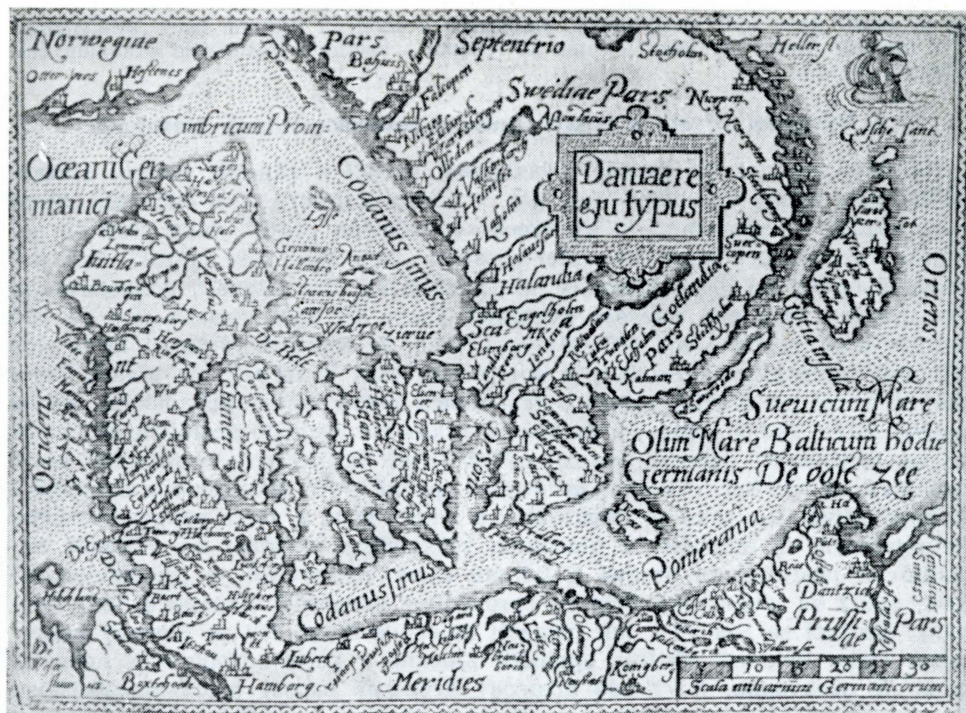
[96] Kyzhin. Orig. kap. 88 „castrum Wurle situm iuxta flumen Warnou prope terram Kicine“ obsahuje názvy zdanlivě neslovanské, ačkoliv jde o hrad Brle (viz [79]), řeku Varnou (viz [7]) a zvláště o zemi Chýžanů. Osada bývá zvana jindy Kyzhin, Kietzin apod. [14, str. 18], neboť to býval podhradní Chýšín, Chýšiny, Chýše apod. [13, II. str. 71—72; 14, str. 42, 75 aj.]. Apel. *chýše*, podobně *kuče*. Místní a kmenové jméno je dokladem usídlování rybářsko-loveckých Slovanů v Pobaltí, vyspívajících v usedlý národ (čti kap. 109). Viz též [75], popříp. [76]. — [97] Jagel. Orig. kap. 51 Thievela, lesík, později Theuel [5, str. 124 pozn. a) i Dyavele, nyní tu ves Jagel. Apel. *ďábel*. Tento název byl rozšířen nejvíce pro lesy a háje, v nichž podle staroslovanských představ kultovních sídlivali zlí duchové, ďáblové; proto z těchto pomístních názvů zůstala porůznu zkomolená místní jména Jabel, Gabel i Dabel apod.; soudíc podle uvedeného názvu Jagelu tedy u hranic s Dány, u Šlesviku. [Název nepochází od jabloní, jak se domnívá Trautmann 13, II. str. 44; a 14, str. 68]. — [98] Neumünster. Orig. kap. 94 arcibiskup „praecipitque, ut locus ille de caetero vocaretur Novum monasterium. Antea enim Faldera sive Wippenhorp vocabatur“, velká osada s klášterem, nyní Neumünster. Apel. *neu + Münster* (něm.-lat.). Jméno vystihuje nástup organizovaného šíření křesťanství na starých základech slovanských. Viz [61]. — [99] Reddegshusen. Orig. kap. 83 Reddegshusen, velká osada s klášterem, nyní Riddagshausen u Brunšviku. Často se vyskytující jméno v různých tvarech, např. Radegast u Köthen, Rostok, Börlin, Krembz, Rodigast u Jeny, také [89] Ratara bývala „urbs Riedegost“. Bývala to kultovní místa nejvyššího staroslovanského boha, nejčastěji u vod; někde v těch místech navázaly své missie kláštery, viz právě [98]; i [84]. Výklad z os. jm. Radegost, novočesky Radhošť, apel. *rad* [tj. *boj*, odvozené i *vítěz*] + *gast* (místo, zvláště vodní); dokládá Niederle [7, str. 120 aj.], Trautmann [13, I. str. 46; 14, str. 124], Profous [9, III. str. 517], nejnovější Arumaa [1, str. 162—164]. Středoněmecké Riddagshausen mají významý vztah k celému Oldenbursku a ke „Kronice Slovanů“: Odtud byl povolán Gerold do severského Stargardu za nástupce biskupa Vicelina [kap. 80]; právě od něho mohl Helmold poznat podrobně místopis Brunšvicka. Jestliže se stal oldenburským biskupem kněz od Brunšviku, vycházel pravděpodobně z příbuzných končin slovansko-saských. Jako onde byly přejmenovávány „grady“ v „Burgen“, na Brunšvicku zase byly přejmenovávány „gasty“ na „Hausen“; třebaže na západě Slovanů opravdu ubývalo, přece zůstal nevykořeněn jejich nejvyšší bůh — Rad čili Vít[ěz] aspoň podle jména v srdci nynější Německa. Místní jména Radegast-Riddagshausen jako Stargard-Oldenburg charakterizují složitý a zajímavý vývoj zeměpisně-národopisný. — [100] Buzu, Božov. Orig. kap. 18 Buzu, kap. 84 „insuper praedio, quod dicitur Bozoe, adjectit duas villas Gotesuelde et Wobitze,“ statek to biskupův, nyní Bosau. Nedaleko je čtvrtá ves Pronsdorf, nyní Gnissau, dříve Gnissow čili Knížov nebo Kněžov, původně patrně podle místního slovanského boha Prona [tj. Peruna] zvaná [čti kap. 84; též 5, str. 45 „Pronstorp, quae hodie Gnissow dicitur“]. Na ostatním území čteme podobná m. jm. Büschow u Šternberku a u Penkunu, Bossow u meklenburského Krakova aj.; v českých zemích známe Bousov i Bouzov [z os. jm. Bús, Búz, Bohuš], dále Buzice [z os. jm. Búz, Bud] atd. [9, I. str. 149—150, 250]. Trautmannův výklad [14, str. 30] z os. jm. Bohumil zde neuspokojuje. Protože jde o krajinu nápadnou názvy náboženského smyslu a pravděpodobně také o církevní zboží, kloním se k názoru, že také místní jméno Buzu-Bosoe je třeba vykládat z apel. *bůh*, *boží*. Bylo to působističe našeho kronikáře, proto i jej je správně nazývat Helmoldem Božovským; tak jej psal již Papáček. Za méně vhodné příjmení považuji Bosovský či Bozovský i „Buzovský“, třeba-

že je použil již r. 1581 vydavatel R. Reineccius v edici na titulním listě „Bzvoviensis“ a v nadpisu úvodu „in Buzu“; a jak se rozhodl i Vrátný v záslužném překladu českém [6, str. 9].

4. Výsledky vývoje a české studie o severozápadních Slovanech

Helmold neskryl, že osobně s biskupem rozbili a zapálili svatyni slovan-ského boha někde u Lubeku [kap. 84]. V závěru kapitoly 12 si oddychl: „Staré věci upadly v zapomenutí, a aj, všecko je učiněno nové.“ Inde však se pokoušel ospravedlnit nový stav věcí zásadou „fuit, ergo esse potest“. Tak prý Slované bývali již dříve křesťany, ale později od víry odpadli, ponechavše si jen svatého Víta pod názvem Svantovít [kap. 6]; také Sasové prý se pod Krušné hory vrátili [kap. 89]. My arci víme, že Slované přijímali křest sice již před soluňskými věrozvěsty a svatovítský kult je dávný, ale přesto Svantovít bývával po dlouhá staletí jejich bohem právě jenom pohanským, jakýsi mocný Vítěz, žádný světec; a že Sasové nikdy na východě nesídlivávali, takže se ke Krušnohoří nemohli vracet, nýbrž že si Sasové tyto hostinnější kraje vybojovávali násilím. Vykládat jasné věci opačně třeba jako pouhou domněnku je nepravdivé dnes jako ve středověku; a nutilo by to k výtce pangermánského kolonialismu už tenkrát, v hlubokém středověku. Germáni na východě neosidlovali pustiny, ale úrodné a lidnaté země, nedobývali je „mučednickou“ krví, nýbrž za mučedníky bylo by spravedlivé povyšovat napadené, tedy Slovany. Deroucí se Sasové a jiní němečtí kmenové nutně žili se Slovany pohromadě (jako tisíciletí předtím spolužili Slované s Kelty). Nehistorik nebo cizinec je překvapen, když náš německý kronikář napsal jako samozřejmost, že zemský sněm byl svoláván pro Němce i Slovany na jejich tehdejší pomezí do Vrbna, na dolním (!) Labi: „Colloquium provinciale omnibus Marcomannis tam Teutonis quam Slavibus in loco, qui dicitur Berenuordae“ (kap. 87, předtím kap. 18). Vyhlasovací boj vedli zprvu Frankové proti Sasům, pak Sasové proti Dánům a ostatním Normanům ve jménu kříže, — ale přesto Helmold přispěl náznaky k falešně hrdinskému, skutečně totiž útočnickému mýtu o šíření vyšší kultury, o německém návratu a o odplatě vůči Slovanům.

Čím dále jdeme do minulosti, tím více řídnou prameny kronikářské a kartografické, takže lze Helmolda srovnávat jenom s Anonymní geografii, starší o 250—300 let. Ta zdůrazňovala jako nejseverozápadnější Slovany Severní Obodrity, za nimi Obodrity Východní, od nich na jih drobné Smolince a Věteníky, ještě jižněji Hliňany. Helmold však mluví o Bodrcích méně výrazně, zná vlastně jenom jedny, kolem Zvěřínu čili Východní; území kdysi Severní Obodritů zřejmě již ztratilo slovanskou tvář i jazyk poněkdy Germanizovanými Holsaty, Dětmary a Sturmery, jejichž jména Anonymní geografie pochopitelně nemohla znát; neznala ani Vagry, ani Bardy (kteří vyhynuli ještě ve XII. století). Teprve východněji usazení kmenové jsou popsáni Anonymní geografii i Helmoldem shodně. Století po Helmoldovi vzniklá mapa Ebsterfská zobrazila pro nás zajímavé místo u Ebstorfu „tu zeměli mučedníci,“ dále jsou v mapě vyznačena naleziště soli, solce, „fons salinae“ a Hlína-Lüneburg. Vlastní Pobaltí je v mapě — žel — porušeno. Portulánové a jiné mapy germanizovaly tím, že název Germanie posouvaly za pravý břeh Labe. „Soli ex alienis in Germanico solo Bohemí sedunt potentissimi et nobilissimi populi“ [4, str. 5]. Vycházeje ze studií německého badatele Witta, odhaduji, že ještě před koncem středověku v Meklenbursku žila přinejmenším třetina obyvatelstva slovan-ského. O obyvatelstvu Gabelska — mimocho-

2. Severní Pobaltí s Dánskem a Baltem v Orteliově atlasu z r. 1589.

dem: viz [97] — v jižním Zvěřínsku se praví ještě kolem r. 1521: „Qui Gabelarum saltus incolunt, tam re, quam sermone adhuc Sarmathae, nihil de moribus mutavere“ (15, str. 112, z díla Vita Obetritarum). Proto právem Klaudius Klavus v mapě z dvacátých let XV. století, rekonstruované podle vídeňského textu z první poloviny XVI. století, vpisuje na celém území od Labe na východ „Regnum Slavorum“ (12, příloha za str. 322). Ještě čtyři století po Helmoldovi, r. 1589 v Orteliově atlasu (8) zobrazuje list 47 „Dánsko“ severní břehy slovanské pevniny s názvy Traue, Lubeck, Golouitz, Wismar, Rostock, Dagard atd., list 48 „Sasko“ např. Zerbst, Schwebenitz, Crutza, list 49 „Braniborsko“ např. Milow, Belitz, Stargard aj. Podobně jsou poučné názvy marek, tj. území obsazovaných čím dále východněji Neslovany.

Český zájem o polabské Slované až k Dánsku je přirozený a prokazatelný historicky, ne-li již v VII. stol. Dervanem za Sáma, tedy určitě v X. stol. stodoranskou kněžnou Drahomírou, a v době krátce po Helmoldovi českou princeznou Dagmarou (1186—1213); stala se královnou dánskou. Pravděpodobně i později následovaly až do Dánska missie benediktinů právě z Čech. Naznačuje se to ke konci svatováclavské legendy „Oriente iam sole,“ pocházející asi z poloviny XIII. století, ve vyprávění o dánském králi Erikovi a jeho snu o sv. Václavu Českém. Zájem českých vzdělanců o sousedy a svět můžeme sledovat přinejmenším od „Světové kroniky“ husitského kronikáře Vavřince z Březové, výslovně o polabských a pobaltských Slovanech psal např. M. Kuthen v „Kronyce o založení země České“ [r. 1589]. Kuthen zaměnil kosmov-

skou tradicí o Vlastislavovi Luckém čili Žateckém, který odporoval nadvládě českých vévodů, za historii jinou, jež právě nás zde zajímá: Prý kníže Neklan „umínil jest Němce, kteří mezi nimi byli a poněkud i jazyku českému odvykli, odděliti pro uvarování těžkých různic a rozbrojův... Němce pak, to jest Srby, Vratislavovi poddal a ti až do dnešního dne Lužickou zemi držíce v ní obývají a řeč svou zapomněvše, té, kteréž se od Čechův nedobře vyučili, užívají.“ B. Balbín (r. 1680) měl již lepší přehled o rozsidlení západních Slovanů od Alp až k ústí Labe a k Baltu a již od dob římských. Jmenuje slovanského Radagasta nepřesně jako krále Obodritů a Polabanů s poznámkou: „Notet, obsecro, Lector, ex Radagasto. jam eo tempore Slavos regnum in Germania habuisse“ [2, II., kap. 3, str. 9], též pojmenování markomanů vysvětluje správně jako hraničáře (tamže str. 10) a zná severozápadní Slovanů nejen názvy kmenů, ale i knížat, dále církevní organizaci, přitom lokalizuje šesté slovanské biskupství v „Aldinburg (Staregradum Slavis)“ (tamže str. 19) a zdůrazňuje, že Sasové jsou až po Duryňsko přistěhovalci: „Saxones adventitium esse populum... Haec ideo adduxi, ut quisque intelligat, quam alia sit hodie, ac olim fuerit, in iis regionibus rerum facies...“ (tamže, závěr). Balbín jako první český historik vědecky zvědavý i do značné míry kritický má zásluhu, že podstatným způsobem v české kultuře oživil vědomosti jak o Sámovi, tak o slovanských Polabanech a Pobaltanech.

Třicetiletá válka vzplála z problematiky náboženské, ale ve svém závěru zdůraznila zesilující problematiku národnostní nemluvě o hospodářských příčinách a důsledcích. Švédové ustupující ze střední Evropy prodloužili okupaci slovansko-německého Pobaltí. To patrně přispělo k zvýšení zájmu o etnické složení neprotestantského a zvláště nešvédského obyvatelstva v těchto končinách. Tím si vysvětlují ideový podnět k vydání „Chronica Slavorum Helmoldi“ — po Reinecciově vydání z r. 1581 — znovu r. 1659 v Lubeku péčí Jindřicha Bangerta, a to s poznámkami, které jsou neméně zajímavé obsahově i dobově. Helmold ve XII. století nazval Lubek „inter omnes Slavorum optimatissimas civitates... caput“ (úvod). Bangert v XVII. století zdůraznil slovanství těch ostatních měst vagerských a obodritských, když mluví o obou slovanských kmenech naprosto přesvědčuje řečnickou otázkou o slavinitě severoněmeckých měst: „A his urbes et arces antiquas terrae ipsorum, ut Lubecam, Mechlenburgum, Aldenburgum, Herulam seu Werlam, Kissimum, Rethram, Iloam et alias aedificatas esse, quis dubitet?“ [5, str. 140]. Tak z pramenů, mezi něž se záslužně řadí i Helmold, byť proti jeho cítění, německý vydavatel německého kronikáře v XVII. století probíjával pravdivý výtah v ývoje a vztahů národnostně smíšeného obyvatelstva, výslovně v pravdivém duchu středověkých letopisů a map; z nich promlouvají nejen památné názvy, ale i ty staré věci, jež zapomenuty být nemohly. Naštěstí také ve XX. století němečtí vědci — viz [4], [11], [13–14], [15] i další — dospívají k barvitějšímu a objektivnímu obrazu západních Slovanů lépe, než jaký načrtli před tisíciletím autoři Anonymní geografie i Helmold.

Na závěr patří dodat, že Helmold se přece shoduje s tzv. Anonymní geografii, a to různou vnitřní rozporností: Zatímco u starší památky její nesoulad pochází z různověkosti autorů, u spisovatele „Kroniky Slovanů“ vězí dialekticky v něm samém jakožto Neslovanovi křesťanském, vypravujícím o pohanských Slovanech na pomezí sasko-dánském. Podle Helmolda patří všechno násilí vůči

pohanům odůvodňovat právem křtu, ačkoliv i pokřtění Západoslované počínajíc Travňany-Holsaty byli přesto germanizováni. Proto zajisté kladně vyniká česká iniciativa, která včasným přijetím křtu nejen ulomila hrot výbojnosti Bavorů a Franků a Sasů proti Slovanům, ale navíc vytvořila vlastní kulturní typ slovansko-křesťanský (vzpomeňme výroku Kočubinského; 3, str. 142).

Na horním Labi tedy neztvrdili lidé druhu vévody Adolfa nebo biskupa Vicelina, ačkoliv se zde také nabízeli. Křesťanská Čechie se stala ideovou základnou rozkvětu Českého státu, košaticího se v Českou korunu územně až před brány Berlína, jednotlivými lény až do Cách; a nad tím nade vším vyspělou českou vzdělaností a státností gotickou, jež se vzpínala nejen po císařské koruně, ale vpravdě mesiášsky až po reformě církve a světa (evropského). Skutečně však ani tato česká moc již nestačila na záchranu nejzápadnějších a nejsevernějších Slovanů (jako kdysi, za Sáma), zvláště ovšem po svém podlomení v XV. století; odtud proto naopak narůstaly rozmanité německé marky od Labe na východ (a další dokonal Pražský mír r. 1635 ztrátou Lužice).

POZNÁMKY K MAPÁM

Mapa v příloze představuje Helmoldovy hlavní zeměpisné a národopisné vědomosti, vsazené rámcově do plošného obrazu, i vývoj v základních směrech vojensko-politických vztahů mezi Germány a Slovany, jmenovitě mezi Sasy a Bulhary (s ostatními slovanskými kmeny pobaltskými a polabskými). Shrnuje celkem 120 pojmenování z fyzicko-politického zeměpisu a nejvíce ovšem z místopisu, původu převážně slovanského. Do mapy se nevešlo kolem 25 jmen právě slovanských, jež Helmold ve svých letopisech o zobrazovaném území uvedl, nezdůrazňuje další názvosloví z končin mimo rámeček mapy. Názvy a jména přepisují věrně podle vydání kroniky z r. 1659; pořadová čísla u názvů v hlavní mapě spojují je se studií. V textu vyslovuji pochyby o slavnitě některých jmen, kupř. [14], [15], [43], [44], [50]; nemluvě o [70] a o posledních pěti pojmenováních [96—100]. Navíc Helmold očitoval asi padesát jmen německých (latinsky); některé z nich jsem musel také vynechat buď pro nedostatek místa v mapě, nebo proto, že přesahují její rámeček. V pobaltských a polabských krajinách můžeme pochybovat o německém původu téměř každého sídla a jeho jména, jestliže pochází ze staršího středověku a tím spíše ze starověku. Neboť kdybychom přihlédli k dalším onomastickým pramenům, pokryli bychom mapu až ke Kielu a k Hamburku ještě podrobněji převážně slovanskou toponymii i slovanskými pracovníky, ba bojovníky.

Pro lepší pochopení prokazovaného slovanství Pobaltí ve středověku jsem zobrazil nejbližší Helmoldovo působení v Lubeku a okolí do zvláštního výřezu v hlavní mapě. Přitom jsem v něm použil názvů výslovně slovansko-českých, protože se dají vyčíst pouhým náhledem do vojenské mapy v měřítku 1:100 000 (Reichskarte, Einheitsblatt 19). Obsahuje aspoň 20 pojmenování.

Z podobných důvodů jsem v textu zařadil faksimile kresby mapy, sestavené od Krabbo ze zeměpisných představ kronikáře Adama Brémského (Rosien, Der Erbstorfer Weltkarte, str. 30). Upozorňuji na Starohradsko-Oldenbursko jako Vagersko (Vagrien), neboť to bývávalo území pobaltských Bulharů. (Ke str. 40.)

Také druhá v textu zařazená mapa jako fotokopie původní mapy z Orteliova atlasu (list 47) dokumentuje slovanství západobaltských břehů ještě počátkem novověku. Málokdo by totiž bez této památky zvěděl, že kupříkladu nynější Klütz je původní Gilowitz, tj. Jilovice. Proto taková novověká kartografická památka podporuje vývod, jež jsou sestavovány do novějších map z památek literárních (kronikářských) sice dodatečně, ale neméně věrohodně. (Ke str. 50.)

Celkem hlavní mapa s pomocnými mapkami dokumentuje pravdivost výroku saského vévody a letopisce o stálém zápase Slovanů za nuznou svobodu proti Germánům bojujícím za rozsáhlá panství, — i napomenutí moderního českého historika: Čím více Slávů, tím méně slávy.

LITERATURA

1. ARUMAA P.: Sur les principes et méthodes d'hydronymie russe: Les noms en gost'. Scando-slavica 6, 1960; 144—175.
2. BALBÍN Bohuslaus: Miscellaneorum Regni Bohemiae decadis I. liber II. Pragae 1680.
3. DAVÍDEK Václav: Národopis Slovanů podle Anonymní geografie od tzv. Pavorského geografa. Sborník Československé společnosti zeměpisné 66, 1961; 131—142.
4. FISCHER Josef: Die zur Cusanus-Karte gehörige Descriptio Germaniae modernae. Kartographische Denkmäler X, Praha 1936.
5. Chronica Slavorum Helmoldi, presbyteri Bosouiensis, et Arnoldi, abbatis Lubecensis. Henricus Bangertus e MSS codicib. recensuit et notis illustravit. Lubecae 1659.
6. Helmolda kněze Buzovského Slovanská kronika. Přeložil Karel Vrátný. Praha 1947.
7. NIEDERLE Lubor: Rukověť slovanských starožitností. K vydání připravil Jan Eisner. Praha 1953.
8. Epitome Theatri Orteliani. Antverpiae 1589.
9. PROFOUS Antonín, SVOBODA Jan: Místní jména v Čechách I—V. Praha 1954—1960.
10. ROSIEN Walter: Die Ebstorfer Weltkarte. Schriften des Niedersächsischen Heimatbundes e. V. Neue Folge, 19, Hannover 1952.
11. SCHWARZ Ernst: Deutsche Namenforschung. II. Orts- und Flurnamen. Göttingen 1950.
12. STRZELECKA Božena: Ze studiów nad geografią i kartografią XV. w. Czasopismo geograficzne 30, 1959; 287—335.
13. TRAUTMANN R.: Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen I—II. Berlin 1943—1949.
14. — Die slavischen Ortsnamen Mecklenburgs und Hollstein. Berlin 1950.
15. WITTE Hans: Wendische Bevölkerungsreste in Mecklenburg. Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde 16, Stuttgart 1907.

NORD-WESTLICHE SLAWEN IN „CHRONICA SLAVORUM“ VON HELMOLDO BOSOVIENSI

Chronologisch ein Vierteljahrtausend nach der s. g. Anonymi Geographie (VIII.—IX. Jahrhundert) wurde „Chronica Slavorum“ ab presbytero Bosoviensi Helmoldo geschrieben, die uns jetzt als merkwürdige Quelle zur Kenntnis über mittelalterliche Geographie und Ethnographie am Balt und Mittel-Elbe dienen kann. Aus diesem historischen Dokumente erworbene vorliegende Studie will, die Hauptkennungen von der *physischen Geographie*, *Besiedlungsgeographie*, *politischen Geographie* und von der *historischen Ethnographie* der nördlichen und westlichen Slawen zur Bewertung hervorheben. Der Studienentwurf ist in vier Kapitel gegliedert:

1. Helmolds Rundschau in der Geographie allgemein
2. Helmolds Zeugnis in der Ethnographie besonders über die Slawen
3. Mittelalterliche Toponymie über das Rückschieben insbesondere der slawischen Stämme
4. Entwicklungsnachfolge und die tschechischen Studien über die nord-westlichen Slawen.

Als unteilbarer Bestandteil dieser Studie soll eine *Karte* dienen, die aus dem lateinischen Buche buchstabengetreu erworbene Flussnamen, Stämmenamen und Ortsnamen reproduziert, und sie auch den Übersiedlungsprozess der Stämme, deren Kämpfe und endliche Nachfolge in der zusammenhängenden Germanen-Slawen Volkentwicklung um d. J. 1000 und 1300 zeigen darf. Z. B. in der Gegend Zvěřin-Schwerin mit Gabeland noch am Ende des Mittelalters mindestens ein Drittel der angesessenen Bevölkerung slawisch („sarmatisch“) gesprochen hat.

Die geographischen Erfolge dieser Studie kann man in die folgenden Hauptkenntnisse zusammenfassen:

Dem Annalisten Helmold wurde ganz richtig *Hydrographie* des jetzigen Ostdeutschlands mit der angrenzenden Nachbarschaft bekannt; er hat auch die *wirtschaftlichen* Faktoren (Fischerei, Landwirtschaft, Salzerei, Handelshäfen) bemerkt, namentlich hat er verschiedene grosse und kleine *Stämme* mit ihren Zentral- und anderen *Verteidigungsburgen* eingeschrieben, und ausführlich wurde von ihm die Besiedlungs- und politische *Situation* hauptsächlich von Oldenburg nach Mecklenburg in dem dritten Viertel des XII. Jahrhunderts historisch glaubwürdig beschrieben.

Von den geographischen Namen am meisten Ortsnamen (ON, Topica) unwillkürlich charakterisierenden einestells die Naturform der Gegend (z. B.: See, slaw. *moře* — davon ON Müritz; Lehm, slaw. *jl* — ON Ilow; Tier, slaw. *zvěř* — ON Schwerin, wahrscheinlich), andersteils die Bevölkerung (z. B.: wild, slaw. *liti* Lutici — ON Litjeburg; Rügen, slaw. *Ránové*-Rujanči — ON Raniberg-Rügenberg; slaw. Personname *Utěch* — ON Eutin) und die dramatische Entwicklung des Germanen-Slawen Zusammenlebens (z. B.: Hütte, slaw. *kuče* — ON Kučelina-Kuzelina-Hagerestorp; Wälder, slaw. *Lesy* — ON Faldera, nun Neumünster; haid. slaw. Gott heisste *Radegast* — ON Reddeghusen-Riddegashausen).

Den deutscher Leser interessieren mag, wie ganz anders lauteten die ursprünglichen Namen der bekannten deutschen Städte, bzw. Länder und Kreise, nämlich: *Schleswig* — vom Sliá, slaw. *záliv* + lat. *vicus*; *Holstein* — vom lat. *Holsatia*, d. h. Land der Holsaten, uspr. slaw. Stamm Drevjané-Travňané; *Oldenburg* — vom Altenburg, uspr. slaw. Stargard, d. h. Starý Hrad; *Mecklenburg* — vom lat.-griech. *Magnopolis*, slaw. Velehrad-Veligrad; *Prignitz* — vom slaw. Stamm Brežané, d. h. am Ufer angesessene Bevölkerung, lat. *terra Brizanorum*, tschech. *Břežnicko*. Etc.

Eben der tragische Rückzug der Slawen wahrscheinlich inspirierte unseren Chronisten Helmoldum Bosoviensem zum Schreiben der studierenden Annalen als einen *Epilog*, ja *Requiem der Freiheit aller Balto- und Elbe-Slawen*, erlöschenden hier bis zum XVII. Jahrhunderte, — mit Ausnahme der südlich besiedelten Lausitzer Slawen, da sie von dem böhmischen Hinterlande geschützt wurden.

¹⁾ Rozuměj: s údělem dílu správy, tj. Přibyslav, se stal vazalem svého přemožitele. (Poznámka ke str. 45, ř. 16 shora.)

